

ӘОЖ 368 (574)

С.Ө. Өсербайұлы, Р.А. Сариева*

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: guana_91@mail.ru

ҚР-дағы сақтандыру нарығының қазіргі жағдайы мен оның даму жолдары

Қазақстанда жұмыс істеп тұрған сақтандыру ұйымдары санының көптігімен, жалпы көрсеткіштерінің өсуіне қарамастан Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығы экономикада және халықтың өмірінде өзінің бастапқы даму сатысында тұрғандықтан әлі маңызды рөлге ие болған жоқ. Бүгінгі күні сақтандыру қызметі сапасының төмендігінен олардың тізбесі көптеген сақтандыру ұйымдарында негізінен аз мөлшерде шығын жұмсай отырып, клиенттер тарту мүмкіндігі болатын міндетті сақтандыру түрлерімен ғана шектелген. Бұл жағдай еліміздегі сақтандыру нарығын, әлемдік деңгейде қызмет етуі үшін кедергі болып отырған негізгі мәселе болып табылады, онымен қоса қайта сақтандыру компанияларының тәуекелін оңтайлы бөлу мәселесі жеткіліксіз қарастырылған. Бұл жұмыста жоғарыда көрсетілген мәселелердің шешілу жолдары ұсынылып, негізгі әсер ететін факторлары көрсетілген.

Түйін сөздер: сақтандыру нарығы, сақтандыру қызметі, сақтандыру компаниялары, сақтандыру сыйақылары, сақтандыру заңнамалары, сақтандыру реформалары.

S. O. Oserbayuly, R.A.Saryieva

Present position of insurance market RK and way of the decision of problems of its development

Abstract. In the domestic insurance market it is impossible to recognise a state of affairs satisfactory. Dynamics of the basic indicators of the insurance market against fast growth of a national economy is represented obviously insufficient. The insurance market of Kazakhstan still lags behind in development other sectors of the financial market, the majority from which develops the rates considerably advancing growth of economy. Insufficient development of the market of insurance services is caused by a number of unresolved problems of objective and subjective character, on what, according to the authorised body, more considerable period of time is required. The facts set forth above are the main problems on a way of perfection of the insurance market of our country at economic level. In this regard, in work are offered a way of their elimination and primary factors of influence on developments of the insurance market.

Keywords: insurance market, insurance payments, the insurance companies, the insurance policy.

С. Ө. Өсербайұлы, Р.А.Сариева

Нынешнее положение страхового рынка РК и пути решения проблем его развития

Аннотация. Состояние дел на отечественном страховом рынке находится на стадии становления и формирования. Динамика основных показателей страхового рынка на фоне быстрого роста экономики страны представляется явно недостаточной. Страховой рынок Казахстана по-прежнему отстает в развитии от других секторов финансового рынка, большинство из которых развивается темпами, значительно опережающими рост экономики. Недостаточная развитость рынка страховых услуг обуславливается рядом нерешенных проблем объективного и субъективного характера, на что, по оценке уполномоченного органа, потребуется более значительный период времени. Вышеизложенные факты являются главными проблемами на пути совершенствования страхового рынка нашей страны на уровне мировой экономики. Связи с этим в работе предложены пути их устранения и главные факторы влияния на развития страхового рынка.

Ключевые слова: страховой рынок, страховые премии, страховые компании, страховая политика.

Нарықтық экономика шарттарында сақтандыру қызметі қаржылық тұрақтандырушы рөлін атқарады. Ол қоғамға кездейсоқ жағдайларда туындаған шығындардың барлығын өтеуге көмектеседі. Сақтандырудың басты атқаратын қызметі – халықтың қауіпсіздікке деген сұранысын қанағаттандыру болып табылады. Ең алғаш сақтандыру келісім – шарттарын қолдану Ежелгі Сирияда, Индияда, Вавилонда, Палестинада табылған [1].

Қазақстанда сақтандыру компаниялары 1990 жылдары пайда болып, акционерлік қоғам түрінде қалыптаса бастады. Ел ішінде коммерциялық шағын сақтандыру компаниялары болғанымен, халықтың көңілі негізінен мемлекеттік сақтандыру компаниясында болды, себебі сол кездердегі сақтандыруда заңнамалық үрдістің нашар болуы сақтандыру нарығының дамуын тежеп отырды.

Тәуелсіздік алғаннан кейін, тек 1992 жылдың шілдесінде ғана «Сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының алғашқы заңы жарық көрді. Осы заңға сәйкес сақтандырушының жарғылық қоры кемінде 100 000 рубльге тең болу керек болды. Егер де еліміздің сақтандыру нарығын сол кездегі Ресей Федерациясының сақтандыру нарығымен салыстыратын болсақ олардың жарғылық қоры 2 миллион рубльге теңестірілді. Сол заңнамаға сәйкес сақтандырушыларға үлкен көлемде салықтық жеңілдіктер болды, сөйтіп олардың саны бүкіл республикада 600 жетті [2].

Қазіргі таңда еліміздің аумағында көптеген шетелдік сақтандыру компаниялары да тіркелген, олар: ағылшын компаниялары – «Trust Insurance», «Лондон-Алматы», «Standard», ресейлік АСКО және т.б. Тек 2000 жылдардың басында ғана елімізде резиденттік емес компаниялар саны – 4, 2001 – 5, 2002 – 3 және 2003 – 6 болған. Қазіргі кезде Қазақстанның сақтандыру нарығында үлкен орын алатын компанияның бірі – «СК «Еуразия» АҚ оның үлесі – 18, 9 % құрайды (жиынтық активтері – 69,3 млрд теңгені құрайды). Келесісі «СК «Виктория» АҚ – 13, 7 % құрап, екінші орынды иеленіп отыр (жиынтық активтері – 50,2 млрд теңге). Үшінші орында «Халық-Қазахинстрах» Қазақстан Халық банкінің еншілес сақтандыру компаниясы» АҚ – 8,5 % (31,2 млрд теңге).

Бүгінгі таңда Қазақстанның сақтандыру нарығында өмірді сақтандыру бойынша өз көшбасшысы бар. Оның бірі – «БТА Өмір» БТА Банкінің өмірді сақтандыру жөніндегі

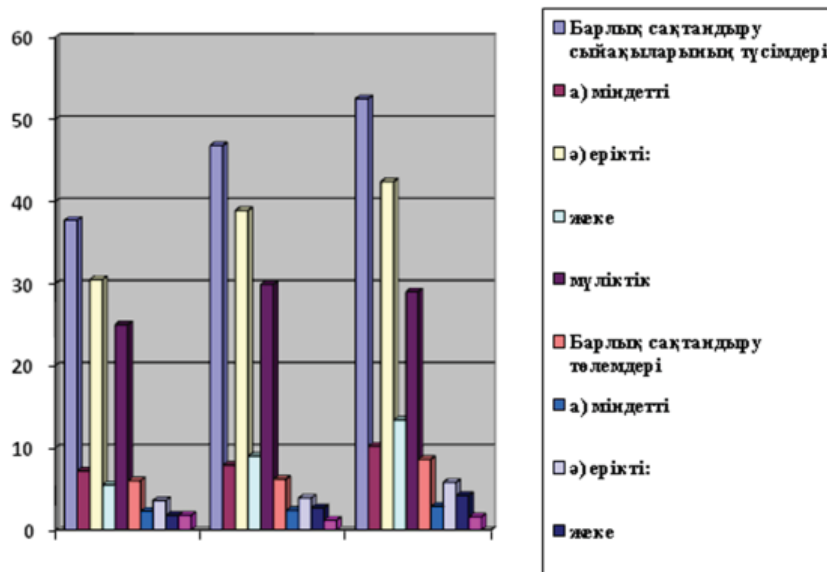
еншілес компаниясы» АҚ. Компания 1999 жылы ұйымдастырылған. Бұл компания өмірді сақтандыру бойынша қазіргі кездегі ең қолайлы сақтандыру өнімдерін ұсынады. «БТА Өмір» сақтандыру жөніндегі міндеттерін бірнеше рет атқарды.

Қазіргі кезде Қазақстан республикасында 33 сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымы бар (2013 жылғы 01.11. жағдай бойынша).

2013 жылдың 1 қазаны мен 2012 жылдың 1 қазанындағы статистикалық мәліметтерді салыстырғанда сақтандыру ұйымдарының жиынтық активтері 39,1 млрд теңгеге, жиынтық есептік меншік капиталы 29,3 млрд теңгеге, сақтандыру резервтері 10,2 млрд теңгеге, жарғылық капитал 11,6 млрд теңгеге өсті.

Сақтандыру сыйақылары бір жылдың ішінде 5,7 млрд теңгеге өсіп, 52, 5 млрд теңгені құрады, соның ішінде міндетті сақтандыру бойынша 2,3 млрд теңгеге, ерікті жеке сақтандыру 4,4 млрд теңгеге, ерікті мүліктік сақтандыру 0,9 млрд теңгеге ұлғайды. Сақтандыру төлемдерінің көлемі 2,4 млрд теңгеге өсіп, 8,6 млрд теңгені құрады, соның ішінде міндетті сақтандыру 0,5 млрд теңгеге, ерікті жеке сақтандыру 1,5 млрд теңгеге, ерікті мүліктік сақтандыру 0,4 млрд теңгеге өсті (1-сурет).

Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау Басқарма Агенттігінің 2010 және 2011 жылғы қаулыларына сәйкес сақтандыру іскерлігінің ерікті түрін жүзеге асырушы келесідей түрлерге лицензиялар берілді: «Өмірді сақтандыру», «Аннуитеттік сақтандыру» бойынша «БТА Өмір» БТА Банкінің өмірді сақтандыру жөніндегі еншілес компаниясы» АҚ, «Мемлекеттік аннуитеттік компания» Өмірді сақтандыру компаниясы» АҚ, «Қазақстан Халық Банкі Еншілес ұйымы «Халық-Life» АҚ – бұрынғы атауы «Өмірді сақтандыру бойынша Қазақшетақтандыру Еншілес ұйымы «Халық-Life» АҚ, «Казкоммерц-Life» ӨСК» («Казкоммерцбанк» АҚ-ның еншілес ұйымы), «Өмірді Сақтандыру – Компаниясы «GENERALI LIFE» «Assicurazioni Generali S.p.A.» еншілес компаниясы акционерлік қоғамы, «Alliance-Өмірді Сақтандыру Сақтандыру компаниясы» АҚ, «Астана-финанс» өмірді сақтандыру компаниясы» АҚ, және де «жалпы сақтандыру» саласы бойынша «экспорттық несиелер және инвестициялар бойынша Мемлекеттік сақтандыру корпорациясына» лицензиялар берілді.

1-сурет – Сақтандыру нарығын талдау

Дерек көзі: ҚР ҰБ ресми сайты www.nationalbank.kz

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай жалпы сақтандыру нарығы экономикаға пропорционалды дамып келеді. Бұл жағынан Қазақстанның сақтандыру нарығын дәстүрлі түрде дамытуы жөнінде үлкен мүмкіндіктері бар. Алайда, Қазақстанда жұмыс істеп тұрған сақтандыру ұйымдары санының көптігі мен жалпы көрсеткіштерінің өсуіне қарамастан, Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығы экономикада және халықтың өмірінде әлі маңызды рөлге ие болған жоқ, әрі өзінің бастапқы даму сатысында тұр деген қорытынды жасауға болады.

Бүгінгі күні сақтандыру қызметінің сапасы төмен болып отыр, ал олардың тізбесі көптеген сақтандыру ұйымдарында негізінен аз мөлшерде шығын жұмсай отырып, клиенттер тарту мүмкіндігі болатын міндетті сақтандыру түрлерімен ғана шектелген [3].

Отандық сақтандыру компанияларының ірі шығынының орнын жабу жөніндегі қаржылық мүмкіндіктері де қанағаттанарсыз, бұл сақтандыру ұйымдарын капиталдандыруды арттыру мен оларды ірілендіру туралы мәселені шешуді талап етеді. Қазақстанның қаржы нарығының басқа бөліктердегі аймақтық тәжірибесі көрсеткендей, дәрменсіз қаржы ұйымдары индустрияның кейбір міндеттерін шеше алмайды және олардың халақаралық стандарттарға қол жеткізуі айтарлықтай шектеулі.

Республикадағы сақтандыру қызметіне

инвестициялық ахуалды жақсартудың негізгі құралы – ол сақтандыру ұйымдарының өздері нақты институционалдық инвесторлар бола алмай отыруында.

Қазіргі кезге дейін көбіне мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы алуға бағдарланған сақтандырудағы халық белсенділігінің төмен болу мәселесі бар және ол сақтандыруға тиісті қызығушылық тудырмай отыр. Мемлекеттік бюджет есебін және сақтандыру арқылы халықты әлеуметтік қорғау түрлерінің қолдану аясын шектеу осы мәселені шешуге ықпал етуі тиіс. Халықты мемлекеттік емес әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету саласындағы ең маңызды әлеуметтік құрал бола отырып, азаматтардың өмірі мен еңбек қабілеттілігін сақтау жөніндегі индустрия әлі күнге дейін тиісті түрде дамымай келеді. Өмірді сақтандыру бойынша дамыған индустрия болмай, республикада жүзеге асырылып жатқан зейнетақымен қамтамасыз ету реформасынан толық пайда келуі мүмкін емес.

Сақтандыру ісінің қалыптасқан жағдайы сонымен қатар сақтандырушы жеке тұлғаларға және олардың жеке сақтандыру жөніндегі жұмыс берушілеріне қазіргі салық салу тұрғысынан да әсер етеді. Атап айтқанда, сақтандыру шартында көзделген салықтық төлемдер мерзімін ұзарту тетігі пайдаланылмайды. Жеке жинақтаушы сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру резервтерін көбейтуге бағытталған

сақтандыру ұйымдарының инвестициялық кірістерінің жинақтаушы зейнетақы қорларынан айырмашылығы жиынтық жылдың кірісіне енгізіледі және табыс салығы ұсталатын болады.

Қазіргі кезде сақтандыру ұйымдарының елеулі бөлігінде білікті мамандардың саны жеткіліксіз. Республиканың сақтандыру нарығындағы кәсіби сақтандыру делдалдарының ролі елеусіз. Қазақстанда қазір бар болғаны 13 брокерді сақтандыру компаниясы жұмыс істейді. Сақтандыру бойынша мамандарды оқытудың қазіргі заманғы жүйесін құру, сақтандыру нарығының кәсіби қатысушыларының, қоғамдық бірлестіктерін іске белсенді түрде қатыстыру қажет.

Сақтандыру аймақтарында мәселелердің елеулі бөлігі сақтандыру және қайта сақтандыру қызметі туралы заң актілерінің жетілдірілілуінен туындайды. Атап айтқанда, азаматтық заңдардың жекелеген ережелері өмірді сақтандыру, жинақтаушы түрлері мен аннуитенттер жүйесін дамытуды ескере отырып, өзгерістер мен толықтырулар енгізуді талап етеді.

Мемлекет жасаған жағдайлар, сақтандырушыларға өз активтерін өсіруіне мүмкіндік берсе де, бірақта олар сақтандырушылармен қолданылмайды. Осы үрдісті өзгерту үшін, сақтандыру компанияларын тиісті нарықтық әдістермен қамтамасыз еткен жөн. Сонымен қатар, Қазақстандық сақтандыру компанияларының халақаралық сақтандыру нарығына белсенді араласуын ынталандыру керек.

Елімізде сақтандыруды дамытудың негізгі мақсаты – мемлекеттің, азаматтардың және шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүддесін қорғаудың нақты құралы бола алатын, толық және орнықты жұмыс істейтін ұлттық сақтандыру нарығын қалыптастыру [4].

Қазіргі заманғы ұлттық сақтандыру жүйесін құру және қалыптастыру сақтандыру қызметі нарығын саналы жаңа деңгейге көтеру жөніндегі шаралар әзірлеуді және кезең-кезеңімен іске асыруды талап етеді. Бұл қағида Қазақстан Республикасында сақтандыруды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының шеңберінде жүргізіледі. Онда мұндай міндеттерді шешу көзделді:

- әлеуметтік сақтандыру түрі ретіндегі сақтық қорғауды ұсынудың қағидаларын нақтылау;
- сақтандыруды қолдау аясын кеңейту және міндетті сақтандыру түрлерін нақтылау;

- сақтандыру нарығының қазіргі заманғы инфроқұрылымын қалыптастыру және оның қатысушыларының – сақтық ұйымы, сақтандыру брокері, сақтық агент, сақтанушы, сақтандырушы, пайда алушы, актуарий, уәкілетті аудиторлық ұйым, өзара сақтандыру қоғамы, сақтандырумен байланысты кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын өзге де заңды және жеке тұлғалардың қызметін ұйымдастыру үшін жағдай жасау;

- халықаралық сақтандыруды ескере отырып, сақтық қадағалауының жүйесін ұйымдастыру;

- сақтық және қайта сақтандыру ұйымдарының қаржылық орнықтылығы мен төлем қабілеттілігі бойынша талаптарды көшейту;

- осы заманға сақтандыру технологиясын енгізуге жәрдемдесу;

- сақтандыру саласында мамандар даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін арттыру.

Сақтандыруда дамыту, өз кезеңінде заңнамалық базаны, мемлекеттік салық-бюджет және ақша-несие саясатын жетілдіруге, сақтандыру қызметін қадағалау сапасы мен сақтандыру ұйымдары жұмысының сенімділігіне байланысты болады.

Қазіргі заманғы сақтандыру нарығының толыққанды жұмыс істеуі, сонымен қатар актуарийлер (сақтық міндеттемелерінің экономикалық-математикалық есеп-қисабы саласындағы мамандар) институтын енгізуді, уәкілетті аудиторлар мен басқа да мамандарға қойылатын тиісті талаптарды қажет етеді.

2005 жылғы 1 шілдеден бастап «Еңбек міндеттерін атқару кезінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы күшіне енді. (19.03.2010 берілген өзгерістер мен толықтырулар) Осыған сәйкес енді еңбек (қызмет) міндеттерін атқару кезінде қызметкердің өмірі мен денсаулығына зиян келтірілсе, онда зиян шеккен қызметкер, немесе ол қайтыс болған жағдайда, асыраушысынан айрылуына байланысты зиянды өтетуте құқығы бар адамдар мынадай төлемдерге:

- мемлекеттік бюджеттен – мүгедектігі бойынша немесе асыраушысынан айрылу бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыға;
- егер зиян шеккен қызметкер әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы болып

табылса, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан төленетін әлеуметтік төлемге;

- егер қызметкердің пайдасына жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру шарты жасасылған болса, сақтандыру компаниясынан немесе «Мемлекеттік аннуитеттік компания» өмірді сақтандыру компаниясынан сақтандыру төлемдеріне құқық алады.

Қабылданған Заңның негізгі мақсаты еңбек (қызмет) міндеттерін атқару кезінде өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген қызметкердің мүліктік мүдделерін қорғауды сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру арқылы қамтамасыз ету болып табылады.

Жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру шартын жасасу сақтанушының (жұмыс берушінің) міндеті болып табылады. Сақтанушының Заңның осы талабын орындауын бақылауды уәкілетті орган жүзеге асырады.

Осы еліміздегі сақтандыру мәселелерін шешу үшін келесі шаралар жүргізілуі керек:

- міндетті сақтандыру институтын дамыту;
- шағын және орташа бизнес субъектілері үшін өзара сақтандыру жүйесін дамыту;
- халық үшін өмірді сақтандыруды дамыту;
- салық заңдылығын жетілдіру: өмірді сақтандыру бойынша кеткен шығындарды

толық немесе бекітілген көлемінде шегерімдерге жатқызу;

- мамандандырылған сақтандырушыларды даярлау жүйесін алыптастыру;

- ауыр жазатайым оқиғалардан сақтандыру бойынша мемлекеттік компанияларды құру [5].

Оның міндетті дәулей апаттардан қайта сақтандыру желісін құру, соның негізінде ұлттық сақтандыру компанияларын банкроттықтан қорғау және сол апаттардың салдарын жоюына жұмсалатын мемлекеттік бюджеттің шығындарын азайту. Ерекше сақтық қатынастар, сақтық қызметінің нарығын дамыту, азаматтар мен заңды тұлғаларды сақтандыру тұрғысындағы қорғау «сақтық қызметі туралы» Қазақстан Республикасының заңымен, сақтандыру мәселелері жөніндегі Үкімет қаулылары мен және Ұлттық банктің сақтық қадағалау департаментінің нормативтік актілерімен реттелініп отырады.

Қазіргі кезде Қазақстанның сақтық нарығы қатысушыларының ассоциациясы құрылған. Ассоциацияның негізгі міндеттері Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығын дамытудың қолайлы жағдайларын жасау және халықтық сақтандыру мәдениетінің деңгейін арттыру болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Худяков А.И. Теория страхования. – 2-е изд. – М.: Статус, 2010. – 521 с.
- 2 Мельников А. Инвестиционное поведение населения и отношение к страхованию вкладов // Банки Казахстана. – 2007. – №8. – С. 46.
- 3 Поляка Г.Б. Финансы: учебник. – 4-е изд. – М.: Юнити, 2011. – 365 с.
- 4 Хасенова К. Экономические основы страхования жизни // Қаржы-Қаражат. – 2005. – №3. – С. 18.
- 5 Найманбаев С.М. Сақтандыру құқығы. – 1-шығ. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 345 б.

References

- 1 Khudyakov A.I. Teoriya strakhovaniya. – 2-e izd. – M.: Status, 2010. – 521 s.
- 2 Melnikov A. Investitsionnoe povedenie naseleniya I otnoshenie k strakhovaniuu vkladov // Banki kazakhstan. – 2007. – №8. – S. 46.
- 3 Polyaka G.B. Finansy: uchebnik. – 4-e izd. – M.: Yuniti, 2011. – 365 s.
- 4 Khasenova K. Ekonomicheskie osnovy strakhovaniya zhizni // Karzhy-karazhat. – 2005. – №3. – S.18.
- 5 Naimanbaev S.M. Saktandyru kuckygy. – 1-shyg. – A.: Zheti zhargy, 2007. – 345 b.